

DIALOGURI

... CU RODICA ZAFIU

Doamna profesor Rodica Zafiu a avut deschiderea de a răspunde la câteva întrebări situate în continuarea conferinței susținute în cadrul simpozionului ANPRO din octombrie 2018.

Luminița Medeșan: Fiecare generație ajunsă la maturitate se plânge de faptul că limba se strică în raport cu felul în care se vorbea/scrisa „pe vremuri”. E doar firescul conflict al generațiilor sau acum lucrurile stau chiar rău de tot?

Rodica Zafiu: Nu cred că lucrurile ar sta astăzi mai rău decât în trecut. Într-adevăr, vorbitorii percep de obicei în orice schimbare lingvistică un semn de „degradare” față de norma cu care sunt familiarizați. În ultimele decenii au fost unele schimbări mai profunde – prin puternica influență engleză, mai ales în limbaje profesionale, în mass-media și în stilul colocvial, ca și prin practica scrisului în mediul electronic, cu noi devieri față de normă și cu noi convenții –, dar și în trecut au fost destule schimbări radicale. Influențele

străine la modă (excesul de grecisme sau franțuzisme), modernizarea accelerată a vocabularului, cu elemente latino-romanice, schimbările frecvente ale normelor ortografice au reprezentat modificări lingvistice și mai profunde decât cele pe care le trăim astăzi.

L. M.: Până în 1990 limba literară avea câteva canale de difuzare: cartea, presa, radio-ul, TV-ul, școala, universitatea, academia... În registrul scris, dar și în cel oral. Registrul oral/colocvial/oralitatea populară aparțineau sferei private, socialului cotidian, interacțiunilor familiale, amicale, profesionale, se auzea pe stradă. Azi, canalele de comunicare s-au multiplicat și masificat, sunt, practic, nenumărate. Mă gândesc, evident, la sutele de posturi de radio și TV, internet, rețele de socializare. Limba vorbită este mult mai prezentă decât cea scrisă, registrul cult face un pas în spate. Care sunt consecințele, dincolo de ce se poate observa empiric?

R. Z.: Fenomenul este unul general în lumea contemporană; nu se manifestă numai în cultura română. Inevitabil, multiplicarea mesajelor din mass-media și mai ales din internet conduce la amestecul registrelor, la crearea de interferențe între nivelurile limbii, registrul cult apropiindu-se tot mai mult de cel colocvial. O consecință este dificultatea tot mai mare pentru cei tineri, care nu au foarte clar delimitate tradițiile discursive, de a se adapta la situația de comunicare. Cei care amestecă registrele, devenind excesiv de colocviali în situații formale, produc adesea iritări și confuzii, pentru că distincțiile, chiar dacă au devenit mai puțin vizibile, continuă să existe.

L. M.: Învățarea limbii, cultivarea limbii, poliția lingvistică. Trei sintagme pe care le-aș dori comentate de către lingvist. Cine ar trebui/ ar putea să facă în mod programatic, eficient și organizat „cultivarea limbii” în afara școlii? Ați avut ani la rând, rubrici, întâi în „România literară”, *Păcatele limbii* (până în 2012) și de atunci până în prezent, *Cuvinte nepotrivite* în „Dilema veche”. Le vedeți drept demersuri de cultivare a limbii?

R. Z.: În școală nu se *învață* limba maternă, ci se descoperă – nu numai la orele de limba și literatura română – diversitatea variantelor sale cultivate, se deprind construcții și termeni care diferențiază mai mult sau mai puțin limba de cultură de cea a comunicării cotidiene. *Cultivarea limbii* are la noi o tradiție respectabilă, de școală franceză, dar poate fi evaluată și negativ în lumea contemporană, nu doar de unii vorbitori care cred că te poți exprima oricum, cu condiția să te faci înțeles, ci și de unii lingviști (mai ales în spațiul anglosaxon), care o consideră o activitate neștiințifică și caracterizată de o anumită miopie, prin absolutizarea necritică a normelor. În acest sens depreciativ se vorbește de *poliția lingvistică* pe care ar face-o jurnaliștii și profesorii, dar care nu ar ține de adevărata lingvistică. Desigur, ca lingvist nu poți să nu relativizezi normele: cu cât știi mai mult despre schimbarea lingvistică, cu atât înțelegi că norma e o convenție istorică, determinată cultural. Pe de altă parte, limba chiar este și un fapt de cultură, deci cunoașterea ei impune și cunoașterea și înțelegerea constrângerilor normative. Știind aceste lucruri, am scris cronicile lingvistice săptămânale mai mult ca forme de dezbatere și de educație lingvistică, ca meditații asupra modului în care funcționează și se schimbă limba și societatea și asupra felului în care aceste schimbări sunt evaluate de vorbitori. Mi s-a reproșat uneori „toleranța excesivă” față de abaterile de la normă. De fapt, cred că e important ca vorbitorii să înțeleagă cum funcționează limba. Lingvistul nu poate să impună o soluție definitivă, dar poate să ofere cât mai multe date științifice pe baza cărora, democratic, fiecare vorbitor are dreptul să aleagă (și eventual să sufere sancțiunea socială a grupului, dacă alegerea sa e marcată ca incultă, needucată, vulgară etc.). Sigur, marea problemă e că de fapt cei mai mulți vorbitori nu fac o alegere conștientă, ci sunt condiționați de propriul nivel de educație și cultură.

L. M.: Ca niciodată în ultimii 25 de ani, schimbările, numeroase și radicale din programele de gimnaziu (2017) în privința predării gramaticii, nu au stârnit, aparent, nici dezbateri, nici mirări, nici ghiduri metodologice sau abilitări curriculare din partea Ministerului. Altele au fost în vizorul celor care au aprobat necondiționat sau au contestat numitul document. Cum comentați acest aspect?

R. Z.: Aș spune că nu e rău... Nu cred că e o dovadă de dezinteres; mai curând sper că ne îndreptăm spre o abordare mai firească a studiului limbii române în școală. Probabil că a mai slăbit obsesia examenelor (de când subiectele nu mai caută neapărat dificultățile și nu mai aleg atâtea cazuri interpretabile). Ar putea fi un semn de încredere în selecția de date pe care o fac specialiștii – în lingvistică și în didactică. Există totuși și riscul ca aceste schimbări să nu fie luate foarte în serios, să intre sub tăvălugul unei inerții profesionale. Ar fi de aceea mare nevoie de programe de formare, prin care aceste schimbări să fie dezbătute, înțelese și practicate...

L. M.: De la apariția GALR (2005 – 2008) a trecut peste un deceniu până la aplicarea în școală, prin programele de gimnaziu, a noutăților – oricum, nu toate – din tratatul academic care a girat întotdeauna în școala românească învățarea limbii. A fost o reținere, o rezervă, o temere a specialiștilor că vor tulbura apele, că vor scoate profesorii din rutină și din zona de confort?

R. Z.: Cred că inițial a fost o speranță un pic naivă a autorilor: că vor provoca o fericită dorință de schimbare, de scoatere din rutină. E în natura cercetării să cauți lucruri noi. Nu pentru că s-ar fi schimbat limba română – cum au anunțat atunci, involuntar comic, unele titluri din presa de senzație – ci pentru că se schimbă mereu felul nostru de a interpreta fenomenele lingvistice și este normal să descriem limbile cu aparatul conceptual al epocii noastre, eventual descoperind trăsături care au fost multă vreme neglijate. A dispărut însă centralizarea de pe vremuri (în care în mod automat o gramatică cu girul Academiei devenea model unic de interpretare). Cred că acum lingviștii trebuie să convingă restul societății, nu să impună. Dar, cum spuneam mai sus, convingerea presupune informare și programe de formare.

L. M.: Anunțata *Gramatica limbii române pentru gimnaziu* de la Editura Univers Enciclopedic va fi un fel de *Gramatica pentru toți* de Mioara Avram, lucrarea de referință a ultimelor decenii ale secolului XX pentru cei care învățau și chiar aprofundau, ca vorbitori nativi, limba română?

R. Z.: Poate că da, în sensul că această carte încearcă să prezinte o informație foarte diversificată, asta ar fi atuul ei. Încearcă să aducă permanent și informația normativă, toate chestiunile de gramatică fiind legate de aspectele normative și în sensul acesta va fi apropiată de *Gramatica pentru toți*. Va conține și o descriere gramaticală destul de detaliată, pentru că autorii au ținut la rigoarea științifică a domeniului, va avea însă și diverse conexiuni cu limbile străine; am încercat în mai multe puncte să legăm discuția de limbile pe care le știu elevii, mai ales de engleză, sugerând niște căi de largire a perspectivei. Pe urmă, mai sunt și unele completări gândite mai mult pentru profesori, privind diferențele terminologice, ce este prezentat într-un fel în unele gramatici, în alt fel în alte gramatici – și, mai ales, sunt foarte multe exerciții. Noi am încercat să păstrăm și modelul analizei gramaticale tradiționale, dar și să schimbăm cât mai mult genul de exerciții, pentru că eu cred că propunând niște exerciții care fac altceva, care stimulează mai mult creativitatea sau contactul cu texte din registre diferite, din internet, din literatura pentru copii, ne apropiem mai mult de ceea ce am încercat să spun și astăzi, de formarea unei conștiințe lingvistice. Cartea o să aibă de fapt câte ceva din tot ce e în programă în privința conținuturilor, și elemente de lexic, și elemente de stilistică. Sigur că acestea nu vor ocupa un loc foarte mare în economia textului mie poate că mi-ar fi plăcut să fie chiar mai multe elemente de stilistică, dar este vorba de o gramatică și trebuia păstrat echilibrul care este în programă.

L. M.: Ce ar trebui evaluat la final de ciclu gimnazial din punctul de vedere al studiului limbii române?

R. Z.: Ca profesor care încearcă să (re)formeze la nivel universitar competențe de bază în redactare, mi-aș dori foarte mult ca finalul de ciclu gimnazial să asigure un nivel decent de stăpânire a normelor ortografice și mai ales de punctuație, să verifice capacitatea elevilor de a respecta proprietatea termenilor, competențele de formulare și de reformulare, de exprimare a unor conexiuni logice și argumentative, capacitatea de a înțelege un text și de a se exprima coerent. Poate părea puțin, dar e foarte necesar – și foarte greu de evaluat unitar. În orice caz, evaluarea unor asemenea competențe nu se poate face printr-o grilă aplicabilă pe orice text-suport și care să permită răspunsuri mecanice. Și nici prin subiecte improvizate în ultimul moment, din teama de a nu fi cumva „vândute” înainte de examene. E nevoie de teste cu sarcini bine calibrate, lucrate luni de zile de echipe de specialiști, verificate și răsverificate.

Seminar

Competență. Termen introdus de N. Chomsky pentru a desemna cunoașterea internalizată a sistemului de reguli al unei limbi de către vorbitorii nativi ai acesteia. Competența se definește în opoziție cu performanța, care presupune actualizarea competenței prin uz lingvistic. Cercetările ulterioare disting în afara competenței lingvistice, așa cum o definește N. Chomsky, o competență *comunicativă* sau *pragmatică*. Conceptul de competență comunicativă, introdus de Dell Hymes, desemnează ansamblul cunoștințelor lingvistice, interacționale și culturale internalizate de vorbitorul nativ al fiecărei limbi, care îi permite să se manifeste adecvat în contexte comunicative specifice. Conceptul de competență comunicativă se întemeiază pe ideea că producerea și interpretarea enunțurilor nu este guvernată numai de un sistem de reguli gramaticale, ci și de un sistem de norme și convenții determinate social și cultural, întrucât locusul cunoștințelor comunicative este reprezentat de comunitatea lingvistică. În afara universalilor comunicării, există tipare de structurare a anumitor evenimente comunicative, mijloace convenționalizate de exprimare a diverselor tipuri de acte verbale, reguli de selecție a formelor lingvistice în funcție de contextul social, de intenția comunicativă și de tradiția culturală, specifice fiecărei comunități. Competența comunicativă a vorbitorilor unei limbi exprimă capacitatea acestora de a distinge, chiar în cazul enunțurilor gramaticale, între enunțuri *reușite* și *nereușite*. (Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, în *Dicționar general de științe ale limbii*, Editura Științifică, 1997)